

A comparative study of Qatar's foreign policy towards Iran and Saudi Arabia (2013-2023)

Ashkan Golafshan¹

Hasan Naim Abadi²

Mohammad Ali Eshtiaghi³

Abstract

Since its formation, the foreign policy of the Kingdom of Qatar has always been developed in order to ensure the survival and continuity of the rule of the Al-Thani family in a country with severe geopolitical limitations and high vulnerability. Relations with regional big powers have a vital aspect. As two regional powers, Iran and Saudi Arabia have played an essential role in regional developments, and it is important to examine the foreign policy of other countries in the region in relation to these two regional powers. Therefore, this research tries to address the basic question of how Qatar's foreign policy has been towards Iran and Saudi Arabia since 2013 and during the reign of Sheikh Tamim bin Hamad. In response to this question, it is hypothesized that the Kingdom of Qatar, by adopting an open door policy, while avoiding regional hostilities, tried to play the role of a conciliatory actor in the conflicts. This research is based on the comparative method, the application of the theory of realism and the use of primary and secondary sources, including domestic and international documents, books and articles, searching on the Internet, artificial intelligence programs, etc. examines the issue. At the end of the research findings, it confirms the fact that the strategy of Qatar's foreign policy in establishing relations with Iran and Saudi Arabia compared to other countries in the Persian Gulf is to create a balance in favor of Saudi Arabia, and in fact, the decision makers of Qatar's foreign policy have adopted strategies which leads to closer proximity to Saudi Arabia along with providing Iran's relative satisfaction in regional developments.

Keywords: Qatar's foreign policy, realism, Middle East, Iran, Saudi Arabia.

1. Ph.D Student of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
golafshan13744@gmail.com
2. Assistant Professor, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Shahid Mahalati University of Islamic Sciences, Qom, Iran.
naim1363@yahoo.com
3. Ph.D Student Political Sociology, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Islamic Azad University, Qom, Iran.
m.a.eshtiaghi97@gmail.com

Mesopotamian Political Studies, 2023, Vol. 2, Issue 4, pp. 611-636.

Received: 17 June 2024; **Accepted:** 26 July 2024

Doi: 10.22126/mps.2024.10774.1043

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

After the inauguration of Sheikh Tamim bin Hamad Al Thani in Qatar, many measures have been taken to improve the economic situation, judicial, political and other affairs. Building alliances and cooperation with big extra-regional powers, trying to mediate in regional crises and conflicts, balancing and communication with all regional powers and creating a favorable image in the international arena has been one of Qatar's important policies and behaviors in the field of foreign policy. The small area and small population of the country of Qatar, the presence of powerful rivals and neighbors in the region such as Saudi Arabia and Iran, the significant immigrant population that causes heterogeneity and disruption of the social structure of Qatar, the lack of historical background and the lack of stable and consistent principles in foreign policy are among the most important. Qatar's obstacles in achieving political goals and becoming an active regional and extra-regional player. Since the first Persian Gulf War, Qatar has been in a close alliance with the United States of America, and currently the US Central Command base in the Persian Gulf region is located in Qatar. At the same time, Doha maintains close relations with Tehran, and in 2010, Doha and Tehran signed a security agreement regarding the fight against terrorism to promote security cooperation in other fields. The government of Qatar was the only member of the United Nations Security Council that voted against the 2006 Council resolution condemning Iran for its nuclear activities in 2006. Qatar is a partner with Iran in the gas and oil resources of the South Pars region (Northern Dome), has deep economic relations and common interests, and has maintained cooperative relations in this regard. On the other hand, since Qatar has a small Shia minority, the danger of Shiaism and the Shia movement has never threatened Qatar as it exists in other countries in the region. Although the political relations between Qatar and Saudi Arabia, as the only country that shares a common border with Qatar, have been tense for several decades, the diplomatic innovations of 2007 and 2008 brought the two sides closer, and despite the tensions that Qatar has managed to maintain its independence despite the supremacy of Saudi Arabia.

However, Qatar's foreign policy may not be sustainable due to its internal limitations, small size, and the political realities of the Middle East region. For example, Doha's good relations with Tehran are in complete contrast to Doha's relations with other Persian Gulf countries, including Saudi Arabia, the Persian Gulf Cooperation Council, and the United States. In this regard, some regional developments such as the conflict between Iran and the United States, Iran and Saudi Arabia or the spread of violence from Syria and Iraq to other countries sometimes force Qatar to take a clear position. Therefore, this research tries to address the basic question of what has been Qatar's foreign policy towards Iran and Saudi Arabia in the recent decade and from 2013 to 2023 in view of the clash of interests of the regional and extra-regional powers? In response to this question, the hypothesis is raised that during the last decade, despite the conflicting interests of regional powers, especially Iran and Saudi Arabia, by adopting an open door policy and creating a balance, Qatar tried to maintain its relations with all parties and expand its influence. himself in the region. According to the type and topic of this research, the method of this comparative research and analysis of research data is focused on explaining the relationship between research variables. For this purpose, to collect

information from primary and secondary sources, including domestic and international documents, books and articles, internet searches, artificial intelligence programs, specialized treatises and etc Used.

مطالعه تطبیقی سیاست خارجی قطر در قبال ایران و عربستان (۲۰۱۳-۲۰۲۳)

اشکان گل افشان^۱
حسن نعیم آبادی^۲
محمدعلی اشتیاقی^۳

چکیده

سیاست خارجی پادشاهی قطر از زمان شکل‌گیری همواره در راستای تأمین بقا و استمرار حاکمیت خاندان آل‌ثانی در کشوری با محدودیت‌های شدید ژئوپلیتیک و آسیب‌پذیری بالا مورد برسازی قرار گرفته است. در این راستا و برای حصول به هدف مذکور، ایجاد توازن در روابط با قدرت‌های بزرگ منطقه‌ای جنبه‌ای حیاتی دارد. ایران و عربستان به‌عنوان دو قدرت منطقه‌ای نقش اساسی در تحولات منطقه دارند و بررسی سیاست خارجی دیگر کشورهای منطقه در قبال این دو قدرت منطقه‌ای حائز اهمیت است؛ بنابراین، پژوهش حاضر سعی دارد به این پرسش اساسی بپردازد که سیاست خارجی قطر از سال ۲۰۱۳ و در دوران پادشاهی شیخ تمیم بن حمد در قبال ایران و عربستان چگونه بوده است؟ در پاسخ به این پرسش این فرضیه مطرح می‌شود که پادشاهی قطر در بازه زمانی مذکور با اتخاذ سیاست درهای باز، ضمن پرهیز از دشمنی‌های منطقه‌ای، تلاش کرده نقش بازیگر مصالحه‌گر را در منازعات ایفا کند. این پژوهش با روش مقایسه‌ای، کاربست نظریه رئالیسم و استفاده از منابع اولیه و ثانویه مشتمل بر اسناد، کتب و مقالات معتبر داخلی و بین‌المللی، جست‌وجو در شبکه‌های اینترنتی، برنامه‌های هوش مصنوعی و... به بررسی موضوع پرداخته است. یافته‌های پژوهش مؤید این واقعیت است که راهبرد سیاست خارجی قطر در برقراری روابط با ایران و عربستان نسبت به سایر کشورهای حوزه خلیج فارس، ایجاد موازنه متمایل به عربستان بوده و در واقع تصمیم‌سازان دستگاه سیاست خارجی قطر استراتژی‌هایی را اتخاذ کرده‌اند که به نزدیکی بیشتر به عربستان همراه با تأمین رضایت نسبی ایران در تحولات منطقه‌ای منتهی می‌شود.

واژه‌های کلیدی: سیاست خارجی قطر، واقع‌گرایی، خاورمیانه، ایران، عربستان.

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

golafshan13744@gmail.com

۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علوم اسلامی شهید محلاتی، قم، ایران.

naim1363@yahoo.com

۳. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

m.a.eshtiaghi97@gmail.com

۱. مقدمه

پس از روی کار آمدن شیخ تمیم بن حمد آل ثانی در قطر، اقدامات زیادی در خصوص بهبود وضعیت اقتصادی، امور قضایی، سیاسی و... صورت پذیرفت. ائتلاف‌سازی و همکاری با قدرت‌های بزرگ فرامنطقه‌ای، تلاش برای میانجی‌گری در بحران‌ها و منازعه‌های منطقه‌ای، توازن و تعادل و ارتباط‌گیری با تمام قدرت‌های منطقه‌ای و تصویرسازی مطلوب در عرصه بین‌المللی از جمله سیاست‌ها و رفتارهای مهم قطر در عرصه سیاست خارجی بوده است. مساحت کم و جمعیت اندک کشور قطر، وجود رقیبان قدرتمند و همسایه در منطقه از جمله عربستان و ایران، جمعیت چشمگیر مهاجر که موجب ناهمگونی و اختلال ساختار اجتماعی قطر می‌شود، نداشتن پیشینه تاریخی و نبود اصول پایدار و منسجم در سیاست خارجی از مهم‌ترین موانع قطر در دستیابی به اهداف سیاسی و تبدیل شدن به یک بازیگر فعال منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای محسوب می‌شود.

از زمان جنگ اول خلیج فارس، قطر در اتحاد و ائتلاف نزدیک با ایالات متحده آمریکا بوده و در حال حاضر پایگاه فرماندهی مرکزی آمریکا در منطقه خلیج فارس در قطر قرار دارد. در عین حال دوحه روابط نزدیکی را با تهران حفظ کرده و در سال ۲۰۱۰، دوحه و تهران یک توافق‌نامه امنیتی در خصوص مبارزه با تروریسم امضا کردند تا همکاری‌های امنیتی را در سایر زمینه‌ها ارتقا دهند. دولت قطر تنها عضو شورای امنیت سازمان ملل متحد بود که علیه قطع‌نامه ۲۰۰۶ شورا که ایران را برای فعالیت‌های هسته‌ای در سال ۲۰۰۶ محکوم می‌کرد رأی داد. قطر با ایران در منابع گازی و نفتی منطقه پارس جنوبی (گنبد شمالی) شریک است، روابط و منافع مشترک عمیق اقتصادی دارد و در این راستا روابط همکاری را حفظ کرده است. از سوی دیگر، از آنجا که قطر دارای یک اقلیت کوچک شیعه است، هیچ‌گاه خطر شیعه‌گری و جنبش شیعه آن‌گونه که در سایر کشورهای منطقه وجود دارد قطر را تهدید نکرده است. روابط سیاسی بین قطر و عربستان سعودی نیز به‌عنوان تنها کشوری که با قطر مرز مشترک دارد، اگرچه برای چند دهه تیره بوده است، ولی ابداعات دیپلماتیک سال‌های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸ موجب نزدیکی طرفین شده و علی‌رغم تنش‌هایی که در سال‌های اخیر وجود داشته، قطر موفق شده همچنان استقلال خود را با وجود برتری‌طلبی‌های عربستان سعودی حفظ کند.

با وجود این، سیاست خارجی قطر ممکن است به‌دلیل محدودیت درونی، کوچک بودن و واقعیت‌های سیاسی منطقه خاورمیانه دوام نداشته باشد. مثلاً روابط خوب دوحه با تهران در تضاد

کامل با روابط دوحه با سایر کشورهای حوزه خلیج فارس از جمله عربستان سعودی، شورای همکاری خلیج فارس و ایالات متحده است. در این راستا برخی تحولات منطقه‌ای مانند درگیری ایران-آمریکا، ایران-عربستان و یا گسترش خشونت‌ها از سوریه و عراق به سایر کشورها، بعضاً قطر را ناچار به اتخاذ یک موضع صریح و روشن می‌کند.

از این رو پژوهش حاضر سعی دارد به این پرسش اساسی بپردازد که با توجه به تزاخم منافع گسترده قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، سیاست خارجی قطر در دهه اخیر و از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۲۳ در قبال ایران و عربستان چگونه بوده است؟ در پاسخ به این پرسش این فرضیه مطرح می‌شود که قطر طی دهه اخیر، علی‌رغم منافع متضاد قدرت‌های منطقه‌ای به‌ویژه ایران و عربستان، با اتخاذ سیاست درهای باز و ایجاد موازنه سعی در تداوم روابط خود با کلیه طرفین و گسترش نفوذ خود در منطقه کرده است. با توجه به نوع و موضوع، روش این پژوهش مقایسه‌ای و تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش بر تبیین- توضیح رابطه بین متغیرهای پژوهش متمرکز شده است. به این منظور برای گردآوری اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه مشتمل بر اسناد، کتب و مقالات معتبر داخلی و بین‌المللی، جست‌وجو در شبکه‌های اینترنتی، برنامه‌های هوش مصنوعی، رساله‌های تخصصی و... استفاده شده است.

۲. چارچوب نظری

۲-۱. نظریات جدید تحلیل سیاست خارجی کشورهای کوچک

درخصوص سیاست خارجی کشورهای کوچک پژوهش‌های مختلفی با رویکردهای نظری گوناگون صورت گرفته است. ادبیات سنتی که سیاست خارجی کشورهای کوچک را مورد بررسی قرار داده بر این نکته تأکید داشته که کوچکی اندازه و پایین بودن جمعیت موجب محدودیت کشورهای کوچک برای حضور مؤثر در نظام بین‌الملل می‌شود؛ بنابراین، کشورهای مذکور معمولاً به قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی وابسته‌اند و امکان اتخاذ نقش مؤثر و فعال در سیاست خارجی را نمی‌یابند. یک احتمال دیگر برای کشورهای کوچک پیگیری انزوای سیاسی برای جلوگیری از وارد شدن در سهم‌خواهی‌ها و رقابت قدرت‌های بزرگ است. این کشورها چندان راه‌گیزی از این سرنوشت ندارند و امکان تغییر دادن این تقدیر برایشان بسیار اندک است. رویکرد سنتی مذکور در کتاب‌های کلاسیک همچون کتاب دیوید ویتال با عنوان *نابرابری*

دولت‌ها: مطالعه‌ای درباره قدرت دولت‌های کوچک در روابط بین‌الملل (Vital, 1967) و نیز کتاب *حیات دولت‌های کوچک* (Vital, 1971) به روشنی مورد تأکید قرار گرفته است.

در مقابل این رویکرد، دیدگاه دیگری وجود دارد که بر اساس تحولات و تغییرات بنیادینی که در مفهوم «قدرت» در روابط بین‌الملل بر اثر تحولاتی (همچون پایان جنگ سرد، جهانی شدن اقتصاد، سیاست و تقویت نقش اطلاعات) که در روابط بین‌الملل رخ داده است، به بازاندیشی در نظریات مذکور اقدام می‌پردازد. در چارچوب این دیدگاه، یک کشور کوچک با میزان جمعیت اندک اگر توان اقتصادی مناسبی داشته باشد یا از نفوذ فرهنگی، معنوی یا رسانه‌ای برخوردار شود، می‌تواند از یک کشور پیرو و تابع خارج و به بازیگری فعال و اثرگذار در عرصه منطقه‌ای و جهانی مبدل شود. بر این اساس، مطابق «نظریات جدید تحلیل سیاست خارجی کشورهای کوچک»، یک کشور کوچک لزوماً به معنی یک کشور ضعیف نیست. در این راستا دولت‌های کوچک می‌توانند با وقوف بر اصول و الزامات حکمرانی و زمامداری کارآمد و ارتقای سطح قدرت ملی خود، بر نقطه ضعف‌های خود از نظر جغرافیا و جمعیت فائق آیند و خود را به بازیگری فعال و اثرگذار در تحولات منطقه‌ای و جهانی تبدیل سازند. نمونه‌های عینی بسیاری برای این الگوهای تحلیلی در مورد کشورهای کوچک وجود دارد. کتاب جین هی از نمونه‌های اخیر این نظریات جدید است که به تحلیل مواردی چون سنگاپور پرداخته است (Hey, 2003).

در پژوهش حاضر چارچوب نظری بر پایه رویکرد دوم استوار شده است؛ زیرا این دیدگاه از سطح تحلیلی و تبیینی بیشتری برخوردار است و تناسب بیشتری با مورد بررسی این پژوهش دارد. علاوه بر این، در این رویکرد عناصر تحلیلی جدیدتری از مفهوم قدرت در عصر کنونی وجود دارد. جنبه‌های جدید مفهوم قدرت به‌ویژه در خصوص تحلیل سیاست خارجی کشورهای کوچک بسیار قابل توجه است. اگر بنا بر آن بود که مسئله قدرت ملی در ارتباط با کشورهای کوچک تحلیل شود، هرگز امکان آن نبود که این کشورها با رویکردهای سنتی، ساختاری یا لیبرال، جدی به حساب آیند؛ زیرا بهره‌مندی آن‌ها از قدرت اصلاً به حساب نمی‌آمد. اما ارائه درک جدیدی از قدرت نشان می‌دهد که کشورهای کوچک بر اثر تحولات رخ داده در عرصه بین‌الملل می‌توانند از سطوح جدیدی از قدرت ملی بهره‌مند شوند و آن را اعمال کنند.

از همین رو در پژوهش حاضر تلاش شده تا مسئله نشان‌داری در سیاست خارجی قطر در دوران پادشاهی شیخ تمیم بن حمد توضیح داده شود؛ زیرا سیاست خارجی قطر از زمان زمامداری شیخ

تمیم بر نشان‌دار کردن قدرت و سیاست خارجی کشور استوار شده است. در تحلیل‌ها و بررسی‌های مربوط به نشان‌دار کردن سیاست خارجی و اعتبار کشور که از تحلیل‌های نسبتاً متأخر و نوین در تبیین سیاست خارجی است این مسئله مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد که ساختن نشان‌های نیرومند می‌تواند برای یک کشور به منزله فراهم آمدن قدرت ملی قابل توجه باشد. اگر آنچه تا کنون به عنوان چارچوب تحلیلی سیاست خارجی کشورهای کوچک گفته شد برای تحلیل سیاست خارجی قطر به کار بسته شود، باید این مسئله را پذیرفت که مورد قطر به میزان زیادی با یافته‌ها و الگوی رویکرد جدید منطبق‌تر و همخوان‌تر است. قطر کشور کوچکی است، اما باید پذیرفت که در دهه اخیر به هیچ وجه کشوری ضعیف نبوده و وسعت کم و جمعیت پایین آن مانع اعمال نفوذ و کنشگری مؤثر آن نسبت به تحولات منطقه خاورمیانه نبوده و در این راستا تلاش کرده تا به خوبی فاکتورها و مقوله‌های مرتبط با جلوه‌های جدید قدرت در عصر حاضر را در سیاست خارجی خود نمایان سازد.

۳. پیشینه پژوهش

آثار و پژوهش‌های متعددی در رابطه با سیاست خارجی پادشاهی قطر و عوامل مؤثر بر آن به رشته تحریر درآمده و مورد توجه پژوهشگران در حوزه مطالعات منطقه خاورمیانه قرار گرفته است. برخی از آثار مرتبط در این زمینه در ذیل مورد بررسی قرار می‌گیرد:

امیری اختیاری و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان «تحلیل بهترین انتخاب سیاست خارجی قطر در قبال ایران و عربستان سعودی در چارچوب نظریه بازی‌ها» تأکید کرده‌اند که قطر باید تلاش کند تا در سیاست خارجی خود رویکردی اتخاذ کند که در نهایت به نزدیکی بیشتر این کشور به عربستان، البته با تأمین رضایت نسبی ایران در رقابت‌های منطقه‌ای، منجر شود. این پژوهش علاوه بر اینکه صرفاً از رهیافت نظریه بازی‌ها برای تحلیل موضوع پژوهش استفاده کرده، از لحاظ زمانی به روابط طرفین پس از حوادث بهار عربی تا ۲۰۱۸ پرداخته است و از این منظر تفاوت‌های مهمی با پژوهش حاضر دارد.

عالیشاهی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی روابط سیاسی قطر و عربستان سعودی؛ از تبیین همگرایی تا گسست سیاسی»، دلایل گسست سیاسی میان قطر و عربستان سعودی و بازخورد چنین گسستی بر منطقه و محور مقاومت را مورد بررسی قرار داده‌اند. آنان با بهره‌گیری

از نظریه دگرگونی اجتماعی، نتیجه گرفته‌اند که علاوه بر اختلافات ارضی و تاریخی، سه عامل ترویج اسلام، حمایت‌های همه‌جانبه از شبکه الجزیره و جاه‌طلبی‌های منطقه‌ای قطر نیز در قطع روابط و گسست سیاسی طرفین مؤثر بوده است.

جالینوسی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی با عنوان «نقش‌آفرینی قطر در منطقه خلیج فارس با توجه به مناقشات اخیر خاورمیانه» با استفاده از رهیافت رئالیسم کلاسیک به بررسی تحولات سیاسی- اجتماعی متأثر از خیزش‌های مردمی سال ۲۰۱۱ در کشورهای عربی پرداخته‌اند. نتیجه آنکه قطر در تلاش است تا به‌واسطه نقش‌آفرینی در مسائل کشورهای عربی و با تکیه بر درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، بهره‌گیری از قدرت نرم و ایجاد تعادل و تعامل با کشورهای منطقه، قدرت منطقه‌ای خود را افزایش دهد.

زیباکلام و همکاران (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان «سیاست خارجی قطر با تأکید بر روابط دوحه - ریاض: برآورد فرصت‌ها و تهدیدات برای جمهوری اسلامی ایران» به بررسی فعالیت‌های قطر در دوران پادشاهی شیخ حمد بن خلیفه برای کاهش هژمونی عربستان و نفوذ این کشور در نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای و فرصت‌های به‌وجودآمده برای جمهوری اسلامی ایران پرداخته‌اند و تأکید کرده‌اند علی‌رغم اینکه برخی از سیاست‌های کشور قطر به نفع ملی ایران است، اما نبایست از تهدیداتی که از سوی سیاست‌های این کشور متوجه جمهوری اسلامی ایران است غافل شد.

منابع مذکور میزان اثرپذیری سیاست خارجی پادشاهی قطر را از زوایای مختلفی مورد بررسی قرار داده‌اند و در این راستا بر اثرگذاری مؤلفه‌هایی مثل عوامل داخلی، نیروهای سیاسی، عوامل امنیتی و استراتژیک نظام بین‌الملل بر سیاست خارجی این کشور تأکید کرده‌اند. همان‌گونه که مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد، ضعف در بین منابع فارسی و لاتین به گونه‌ای که بر جنبه‌های مختلف سیاست خارجی پادشاهی قطر در قبال قدرت‌های بزرگ منطقه به‌ویژه ایران و عربستان در بازه زمانی ۲۰۱۳-۲۰۲۳ همزمان با زمامداری شیخ تمیم بن حمد آل‌ثانی پرداخته باشند، ما را بر آن داشت تا برای پیش‌بینی رخدادهای آتی در فضای منطقه خاورمیانه، راهبردهای سیاست خارجی قطر در قبال قدرت‌های منطقه‌ای را در بازه زمانی مذکور مورد تحلیل و بررسی موشکافانه قرار دهیم.

۴. محیط استراتژیک و اصول سیاست خارجی قطر

اولین و بهترین راه برای بررسی سیاست خارجی هر کشور بررسی موقعیت و فهم بازیگری آن کشور در سطح منطقه و نظام بین‌الملل است. سیاست خارجی به‌عنوان مجرای رسمی روابط خارجی هر واحد سیاسی نمایانگر رفتار بین‌المللی یک کشور در قبال دیگر واحدهای سیاسی قلمداد می‌شود و با بررسی آن می‌توان به خط‌مشی‌ها و نوع نگاه دولت مورد نظر به محیط بین‌الملل و دیگر بازیگران پی برد (قوام، ۱۳۹۲: ۱۸۳).

قطر کشوری با جمعیت بسیار پایین، وسعتی اندک و تا اواخر دهه ۱۹۹۰ فاقد توان نظامی-دفاعی است که نه‌تنها دولتی ناشناخته در نظام بین‌الملل بوده، بلکه بقا و امنیت وجودی‌اش و مدار دیگر قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. به‌تبع ناشناخته بودن در نظام بین‌الملل و محدودیت‌های کلان محیطی و جغرافیایی در محیط آنارشی خلیج فارس تا اواسط دهه ۱۹۹۰، سیاست خارجی دوحه منفعلانه، تدافعی و وابسته به تصمیمات دیگر قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بود. سیاست خارجی منفعلانه دوحه با به قدرت رسیدن حمد بن خلیفه در ۱۹۹۵ چرخشی بزرگ را تجربه کرد. از اواخر دهه ۱۹۸۰، با گسترش نفوذ و قدرت ولیعهد وقت، حمد بن خلیفه در فرایند تصمیم‌گیری‌ها و همزمان با روی کار آمدن نسل جدیدی از نخبگان، دوحه اولویت خود را در راستای کسب امنیت وجودی، کاهش وابستگی صرف به قدرت‌های منطقه‌ای (به‌ویژه عربستان) و فرامنطقه‌ای و گذار به دولتی برند و شناخته‌شده در نظام بین‌الملل قرار داد. روند تغییرات با کودتای نرم علیه خلیفه بن حمد و به قدرت رسیدن حمد بن خلیفه در سال ۱۹۹۵ شتاب بیشتری گرفت و فصل جدیدی در سیاست خارجی قطر ورق خورد. به این ترتیب دولتی که تا دهه ۹۰ میلادی برای جامعه بین‌الملل ناشناخته بود و در منطقه خلیج فارس نیز از قدرت مانوری برخوردار نبود، توانست در دهه ۲۰۰۰ به دولتی برند، شناخته‌شده و صاحب نفوذ به‌ویژه در حوزه اقتصادی در نظام بین‌الملل بدل شود و قدرت نرم خود در نظام بین‌الملل را به رخ بکشد.

در دهه ۲۰۱۰ منطقه غرب آسیا دستخوش دگرگونی و تحولات بزرگی شد؛ تحولاتی که با شروع اعتراضات مردمی در تونس و سرنگونی حکومت بن‌علی به سایر کشورهای منطقه سرایت کرد و در نهایت به قلب خاورمیانه رسید. در این میان، در حالی که قدرت‌های منطقه‌ای چون عربستان با بهت و حیرت تحولات منطقه و سرنگونی متحدانی چون حسنی مبارک را نظاره می‌کردند، دوحه درصدد آن برآمد تا به تحولات در مناطق دستخوش ناآرامی جهت دهد. اتخاذ

چنین رویکرد تهاجمی‌ای از جانب قطر، برخلاف سیاست خارجی دهه ۲۰۰۰ بود؛ به طوری که هرچه در دهه ۲۰۰۰ دیپلماسی میانجی‌گرایانه را برگزید و خود را دولتی خواهان صلح و ثبات در منطقه معرفی کرد، در دهه ۲۰۱۰، با همکاری نظامی علیه قذافی در بحران لیبی، تلاش برای به قدرت رسیدن اخوانی‌ها در مصر و گروه‌های اسلام‌گرا در سوریه و دیگر مناطق بحران‌زده، به کنشگری فعال در منطقه با سیاست خارجی تهاجمی بدل شد. امیر قطر، ولیعهد او، نخست‌وزیر و وزیر امور خارجه مهم‌ترین تصمیم‌گیرندگان در قطر محسوب می‌شوند. محدود کردن تصمیم‌گیری‌ها به این دایره به آن معناست که تصمیمات سیاست خارجی می‌تواند به سرعت اتخاذ شود و به قطر امکان عکس‌العمل سریع در مقابل منازعات و بحران‌ها را می‌دهد (Cooper & Momani, 2011: 37).

واقعیت‌های کنونی منطقه خاورمیانه سبب شده است که قطر تحت تأثیر این شرایط با سیاست امنیتی ایالات متحده همراه شود و این حس را به رهبران سیاسی خود و سایر کشورها القا کند که جایگاه منطقه‌ای آنان ارتقا یافته و تداوم این روند نیازمند همراهی بیشتر با غرب در کنار روابط مسالمت‌آمیز و رقابت با کشورهای منطقه است (Abdullah, 2014: 16)؛ بنابراین، سیاست اصلی و محوری قطر در معادلات سیاسی-امنیتی منطقه بر اساس تعادل در روابط با قدرت‌های منطقه‌ای استوار بوده است. طبق این راهبرد، قطر در تلاش است بین قدرت‌هایی که دارای اهداف و منافع متعارض هستند، به گونه‌ای عمل کند که میزانی از روابط متعادل را با هر یک از آنها حفظ کند و ضمن پرهیز از چرخش کلی به سوی آنها، از مزایای این وضعیت در جهت منافع و امنیت ملی خود حداکثر بهره را ببرد. اتخاذ سیاست‌هایی مانند حمایت از اخوان‌المسلمین در مصر، رقابت با عربستان سعودی، میزبانی از گروه‌های معارض کشورهای منطقه و اتخاذ سیاست‌های تهاجمی در مقاطع خاص موجب شکل‌گیری نارضایتی از سیاست‌های منطقه‌ای قطر شده است. بنابراین، نقش واسطه‌گری دوحه با ایجاد بهار عربی و علاقه این کشور به مداخله در تحولات نوظهور، استراتژی قطر را از یک کشور بی‌طرف میانجی به تحول جدید در سیاست خارجی سوق داد. قطر در این موقعیت تلاش می‌کند هرچه بیشتر وارد بازی سیاسی منطقه شود و فعالیت و بازیگری خود را در تحولات منطقه برجسته‌تر کند. راهبرد محوری دیگر قطر در عرصه سیاست خارجی تلاش برای دنبال کردن سیاستی متوازن و متعادل در سطح منطقه‌ای است. این راهبرد از یک سو ایجاد رابطه و

تعامل با طیفی مختلف از بازیگران را شامل می‌شود و از سوی دیگر، ایجاد توازن بین بازیگران مختلف منطقه‌ای را مدنظر دارد (اسدی، ۱۳۹۰ الف).

۵. سیاست خارجی قطر در قبال ایران

یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های سیاست خارجی قطر ارتباط با قطب‌های مخالف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در خاورمیانه شامل ایران، حماس و سوریه از یک طرف و عربستان سعودی، اسرائیل و آمریکا از طرف دیگر است. ایجاد این تعادل در سیاست خارجی قطر به‌خصوص در زمینه نزدیکی به جمهوری اسلامی ایران همواره یکی از دلایل ایجاد تنش این کشور با همسایگان عربی بوده است. در ذیل به مهم‌ترین عوامل همگرایی و واگرایی در روابط طرفین می‌پردازیم:

۵-۱. عوامل همگرایی روابط ایران - قطر

روابط ایران و قطر تا حوادث سوریه در سال ۲۰۱۱ همواره رو به توسعه بوده است. در این راستا قطر اولین کشور حاشیه خلیج فارس است که قرارداد الجزایر بین ایران و عراق در سال ۱۹۷۵ را به رسمیت شناخت. امیر وقت قطر در سال ۱۳۷۱ در پیام خود به رئیس‌جمهور از مواضع حکیمانه جمهوری اسلامی در برابر کشمکش مرزی بین عربستان و قطر قدردانی کرد. در دوره ریاست‌جمهوری محمود احمدی‌نژاد در سال ۱۳۸۴ روابط سیاسی دو کشور به بالاترین سطح خود رسید؛ تا جایی که رئیس‌جمهور ایران در سال ۲۰۰۷ برای شرکت در نشست سالانه سران شورای همکاری خلیج فارس به دوحه دعوت شد و به‌عنوان نخستین رئیس‌جمهور از زمان تشکیل این شورا در اجلاس سران آن حضور یافت. همچنین رأی منفی قطر در شورای امنیت سازمان ملل در تیر ۱۳۸۵ در زمان قطع‌نامه ۱۶۹۶ علیه برنامه هسته‌ای ایران نشان‌دهنده روابط عمیق دو کشور بود. در واقع قطر تنها عضو از ۱۵ عضو شورا بود که به قطع‌نامه رأی مثبت نداد. تا پیش از تحولات سوریه و ناآرامی‌ها در این کشور، مواضع منطقه‌ای ایران و قطر بسیار نزدیک به هم بود؛ به طوری که حمایت نسبی قطر از انقلاب در مصر و سرنگونی حکومت حسنی مبارک، حمایت از حزب‌الله در لبنان و حماس در فلسطین بر نزدیکی میان دوحه و تهران افزوده بود؛ اما تحولات سوریه باعث شد تا این کشور به تصور سقوط حکومت سوریه به عربستان و ترکیه متمایل شود و مانند ترکیه از ایران فاصله بگیرد تا در صورت کنار رفتن دولت دمشق بتواند سهمی در آینده سوریه داشته باشد (Fulton & Wellman, 2011: 21).

روند طبیعی روابط دو کشور با توجه به اشتراکات تهران - دوحه و نگرانی‌های قطر از همسایه سعودی خود مبنی بر توسعه‌طلبی ارضی یا تحمیل خواسته‌های سیاسی، همچنین با توجه به بروز بحران روابط با عربستان و سایر کشورهای دیگر عربی شاهد توسعه بیشتری است. مواضع قطر در قبال توافق هسته‌ای ایران به میزان زیادی مثبت بوده، در حالی که عربستان سعودی به این توافق با دیده شک و تردید می‌نگریست. دولت قطر از توافق میان ایران و گروه ۵+۱ درباره برنامه هسته‌ای ایران استقبال کرد؛ در این راستا مسئولان وزارت خارجه قطر مکرراً اعلام کرده‌اند که این توافق گامی مهم برای حمایت از حفظ صلح و امنیت منطقه است و دولت قطر بر این مسئله تأکید دارد. خالد العطیه، وزیر خارجه وقت قطر، در اجلاس شورای همکاری خلیج فارس برجام را بهترین گزینه بین گزینه‌های موجود خواند (Einhorn & Nephew, 2016).

علاوه بر موارد مذکور، از جمله موضوعاتی که باعث همگرایی ایران و قطر شده و نارضایتی ریاض نسبت به قطر را فراهم آورده مسئله عدم رعایت اصول موافقت‌نامه نوامبر ۲۰۱۳ بود که در آن تأکید شده بود قطر باید به‌طور جدی جلوی تحرکات به‌زعم آن‌ها جاسوسی ایران در منطقه خلیج فارس را سد کند. این در حالی است که سعودی‌ها مدعی‌اند قطر این حرکات را در قلمروی کشورهای عضو شورا تسهیل کرده است. موضوع دیگر روابط گذشته و تلاش‌های دوحه برای توسعه روابط با ایران بود که خشم حاکمان سعودی را دوچندان کرد. در سال ۲۰۱۶ پس از حمله به سفارت عربستان در ایران و اقدام قطر در فراخواندن سفیر خود از تهران، روابط این کشور با ایران رو به تیرگی نهاد؛ اما پس از آنکه هفت کشور از جمله عربستان سعودی، بحرین، مصر، امارات متحده عربی و مالدیو به‌دلیل آنچه تأمین مالی و حمایت از تروریسم توسط قطر و برقراری روابط نزدیک با دولت ایران و گروه‌های اسلام‌گرا مانند اخوان المسلمین می‌دانستند روابطشان را با قطر قطع کردند. دوحه بلافاصله سیاست‌های خود را نسبت به جمهوری اسلامی ایران تغییر داد و تنها اندکی پس از ایجاد بحران در روابط این کشور با عربستان، روابط کنسولی خود با تهران را از سر گرفت. اینکه کشورهای محاصره‌کننده قطر در فهرست اولیه خواسته‌های سیزده‌گانه خود برای عادی‌سازی روابط با قطر خواستار قطع تمام روابط با تهران بودند نشان‌دهنده حساسیت این کشورها نسبت به روابط قطر و ایران است که با عدم پذیرش و استقبال دوحه این خواسته‌ها به بن‌بست رسیده است. در همین راستا محمد اسلامی، رئیس مرکز مطالعات ایرانیان در عربستان

سعودی، گفت که بازگشت سفیر قطر به ایران به سادگی منجر به هماهنگی پشت صحنه بین دوحه و تهران شده است (Kerr & Omran, 2017: 29).

به‌طور کلی ایران پس از ایجاد بحران در روابط قطر و چند کشور دیگر نقش مهمی را در حمایت از قطر به‌عنوان کشوری مستقل خارج از بلوک رهبری عربستان ایفا کرد و پس از تحریم قطر و انسداد مرز عربستان-قطر، ایران به‌عنوان تنها کشوری که مرز دریایی با قطر دارد نقش مهمی در کمک به این کشور ایفا کرد و فضای هوایی خود را برای پروازهای قطری در اختیار این کشور قرار داد. با نگاهی کلی به سیر تاریخی چند دهه گذشته خلیج فارس می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که هرچه اختلافات درونی شورای همکاری خلیج فارس رنگ ببازد، مواضع غیردوستانه جمعی این شورا علیه ایران شدت بیشتری می‌یابد. به‌طور کلی و از منظر سیاسی، عواملی که در دولت‌مردان قطر برای نزدیکی به ایران ایجاد انگیزه می‌کند موضوع کاهش نفوذ عربستان و موازنه با ایران به‌منظور ایجاد تعادل در روابط با عربستان است. همچنین کنش‌ها و پویای متعارض کشور قطر در عرصه منطقه‌ای موجبات نارضایتی دیگر کشورهای عرب را در حوزه خلیج فارس فراهم کرده و در کنار آن انزوای قطر در شورای همکاری آن را به‌سمت ایران رهنمون کرده است. از سوی دیگر مبحث انرژی و همکاری‌های حول این موضوع با ایران و کمبود منابع آب شیرین در این کشور به‌عنوان یک کد ژئوپلیتیک قلمداد شده و برنامه‌ریزی به‌منظور وابسته‌سازی قطر به منابع آب شیرین ایران راهبردی مناسب به‌منظور هم‌راستاسازی سیاست خارجی قطر با منافع ملی ایران محسوب می‌شود.

۵-۲. عوامل واگرایی روابط ایران-قطر

کشور قطر در عرصه سیاست خارجی سرنوشت خود را با سازه‌های فراگیرتر منطقه‌ای همچون اتحادیه عرب، شورای همکاری خلیج فارس و سازمان کنفرانس اسلامی پیوند داده است. از طرف دیگر کنش‌هایی دارد که با توافقات با هم‌پیمانان خود متعارض است؛ به‌طور مثال در جریان انقلاب‌های عربی تنها کشور عربی بود که از این انقلاب‌ها حمایت کرد. این کنش موجبات نارضایتی همسایگان به‌ویژه کشورهای جنوب خلیج فارس را فراهم آورد. علاوه بر این، از منظر دیگر هرچند کشور قطر روابط بهتری نسبت به دیگر کشورهای جنوب خلیج فارس با ایران دارد، اما به همکاری‌های اقتصادی و سیاسی خود با اسرائیل ادامه می‌دهد و روابط در حدی است که اسرائیل اقدام به تأسیس دفتر تجاری در آن کشور کرده است (کامروا، ۱۳۸۸: ۸۴). فعالیت‌های

اقتصادی قطر در قالب خرید سهام شرکت‌های معتبر نفتی و گازی، جلب سرمایه‌های خارجی، سرمایه‌گذاری‌های روزافزون در عرصه‌های ورزشی، رسانه‌ای، اقتصادی، کمک‌های مالی و... موجب انزوای ایران و کمتر جلوه یافتن نقش آن در منطقه و نظام اقتصادی بین‌الملل است که به جایگاه ایران در نظام اقتصادی و سیاسی بین‌المللی آسیب زده و از سوی مقامات ایرانی تهدید قلمداد می‌شود (ربیعی و حیدری، ۱۳۹۳: ۵۵).

سیاست برندسازی یکی از کانال‌های اتصال سیاست خارجی قطر به عرصه بین‌المللی است. امروزه قطر در راستای معرفی این امیرنشین به‌عنوان نماد جهانی شدن با دارا بودن زیرساخت‌های ارتباطی، رفاهی و توسعه انسانی گوی سبقت را از ایران و سایر کشورهای حوزه خلیج فارس ربوده و نگاه‌های جهانی را به خود معطوف کرده است (عیوضی، ۱۳۸۶: ۷۳). در این راستا دولت قطر آمادگی خود را برای میزبانی المپیک ۲۰۱۶ اعلام کرد و به همین منظور در جهت ساخت بیش از ۵۰ هزار اتاق برای صنعت هتلداری برآمد و شرکت ملی هتل‌های قطر برند جدیدی به نام Katara را معرفی کرد. شیخ نواف بن جاسم آل‌ثانی، شاهزاده قطری، در این رابطه می‌گوید: «نماد مذکور وجه تشخیص ما فراتر از مرزهای منطقه‌ای و تاریخ مکتوب کشور می‌باشد.» (Nawaf, 2012). بنابراین، سیاست برندسازی این کشور با توان اقتصادی بالا چنان توانی در عرصه سیاست خارجی به این کشور بخشیده که محققان اذعان می‌دارند کشور قطر فراتر از توان، موقعیت و شرایطش مشغول بازیگری است. این موارد موجبات انزوای ایران به‌خصوص در عرصه گردشگری و جلب نگاه‌ها به سمت و سوی کشور قطر را فراهم نموده که تهدیداتی را متوجه امنیت ملی ایران می‌نماید (خاتمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۲).

از طرفی دیگر کنش‌های سیاسی، دفاعی و امنیتی کشور قطر از جمله ائتلاف‌سازی و پیوند استراتژیک با قدرت‌های فرامنطقه‌ای، توافق با حضور نیروهای نظامی آمریکا در خاک خود، عضویت و هم‌راستایی با سیاست‌های شورای همکاری خلیج فارس علیه ایران، سرمایه‌گذاری‌های نظامی و خریدهای تسلیحاتی، تلاش به‌منظور عادی‌سازی روابط با اسرائیل تأثیرات مستقیمی بر امنیت ملی کشور ایران دارد. قطر با اتکا به توان رسانه‌ای خود به‌منظور هم‌سویی با کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و همکاری مثبت با عربستان به پدیده ایران‌هراسی دامن می‌زند. این امر مانعی در راستای گسترش دامنه نفوذ سیاسی ایران و گشایش هرچه بیشتر مرزهای ژئوپلیتیکی کشور تلقی می‌شود. از طرفی رقابت‌های تسلیحاتی و تبدیل کردن منطقه به انباری از تسلیحات

نظامی برای امنیت ملی ایران به‌عنوان چالشی جدی محسوب می‌شود (ربیعی و حیدری، ۱۳۹۳: ۵۶).

انگیزه و اهداف قطر از اتخاذ چنین سیاست‌هایی در عرصه سیاست خارجی و انجام چنین پویش‌ها و کنش‌هایی در فضای ژئوپلیتیک منطقه‌ای، توسعه دامنه نفوذ و فضا سازی برای سیاست‌ها و اهداف خود است. چنین امری بدون شک با اهداف منطقه‌ای ایران تقابل و تلاقی خواهد داشت. یکی از این موارد دخالت‌هایی است که در رابطه با کشور عراق و سوریه به‌عنوان عمق راهبردی ایران انجام شده است؛ به صورتی که نوری مالکی و حامیان او در عراق معتقد بودند که نیروی محرکه چالش‌هایی همچون تظاهرات مخالفان در عرصه داخلی و اقدامات گروه‌های شبه‌نظامی، حمایت‌های رقبای منطقه‌ای به‌خصوص عربستان سعودی و قطر است. این برداشت که کشورهای حاشیه خلیج فارس در حال تلاش برای تضعیف دولت عراق هستند به عاملی مهم در راستای تأثیرگذاری بر روابط خارجی کشورهای منطقه شده و امنیت ملی ایران در نتیجه چنین کنش‌هایی با چالش مواجه خواهد شد (همان: ۵۷).

روابط ایران و قطر صرف‌نظر از ابعاد سیاسی، از بعد اقتصادی نیز حائز اهمیت است. در عرصه اقتصادی، روابط ایران و قطر با محدودیت‌هایی همراه است. صادرات ایران به قطر در میان شش کشور عضو شورای همکاری خلیج فارس رتبه چهارم را دارد که ۹۱ میلیون دلار از مجموع ۳۰۴۷ میلیون دلار را شامل می‌شود. واردات ایران از قطر هم رتبه ششم در میان اعضای شورای همکاری خلیج فارس را دارد که ۲۹ میلیون دلار از مجموع ۱۳۹۰۰ میلیون دلار را دربر می‌گیرد. این آمار نشان‌دهنده مراودات اقتصادی پایین بین دو کشور در مقابل حجم بالای روابط تجاری ایران با کشورهایمانند امارات متحده عربی در حوزه خلیج فارس است. موضوع مهم اقتصادی میان ایران و قطر، رقابت گازی در میدان مشترک پارس جنوبی است که در فاصله صد کیلومتری با ساحل ایران و در منطقه عسلویه قرار دارد. این حوزه گازی ۹۷۰۰ کیلومترمربع مساحت دارد که ۳۷۰۰ کیلومترمربع آن به ایران و ۶۰۰۰ کیلومترمربع آن به قطری‌ها تعلق دارد (پوراحمدی و حسینی کرانی، ۱۳۸۸: ۱۲۸).

۶. سیاست خارجی قطر در قبال عربستان سعودی

از دیدگاه قطر، عربستان سعودی و ایران دو قدرت بزرگ منطقه‌اند و این کشور ضمن تمایل به حفظ رابطه با هر دو کشور، از به هم خوردن موازنه قوا میان آن‌ها به شدت نگران است؛ به همین

سبب، سعی دارد در سیاست خارجه خود در رابطه با ایران و عربستان سعودی توازن را رعایت کند. در ذیل به مهم ترین عوامل همگرایی و واگرایی در روابط طرفین می پردازیم:

۶-۱. عوامل واگرایی سیاست خارجی قطر و عربستان

اساساً جایگاه عربستان در سیاست خارجی قطر به واسطه نوعی نزدیکی تاریخی و وابستگی ژئوپلیتیکی و اقتصادی به عنوان تنها مرز زمینی، نقش مهم و قابل توجهی دارد. البته این نزدیکی به خودی خود تعارضاتی را نیز به همراه می آورد که از جمله آنها می توان به اختلافات مرزی، تعارضات رسانه ای، رقابت های اقتصادی به ویژه در بخش توریسم و رقابت های منطقه ای بر سر کنترل جهان عرب اشاره کرد که در ذیل مورد اشاره قرار گرفته اند:

۶-۱-۱. مسائل هویتی، ایدئولوژیکی و سیاسی

اساساً جایگاه عربستان در سیاست خارجی قطر به واسطه نوعی نزدیکی تاریخی و وابستگی ژئوپلیتیکی و اقتصادی به عنوان تنها مرز زمینی، نقش مهم و قابل توجهی دارد. البته این نزدیکی به خودی خود تعارضاتی را نیز به همراه می آورد که از جمله آنها می توان به اختلافات مرزی، تعارضات رسانه ای، رقابت های اقتصادی به ویژه در بخش توریسم و رقابت های منطقه ای بر سر کنترل جهان عرب اشاره کرد که در ذیل مورد اشاره قرار گرفته اند:

علی رغم عضویت قطر در شورای همکاری خلیج فارس، جناح بندی ها و موضع گیری های داخلی شورا نشان می دهد قطر در پاره ای موارد از جمله روابط با ایران، اختلافات عمیقی با عربستان دارد. به عنوان مثال، به دنبال کشتار بیش از ۴۰۰ نفر از زائران خانه خدا در مراسم حج سال ۱۹۸۷ که بیشتر آنها ایرانی بودند، عربستان سعودی روابط سیاسی خود را به طور یک جانبه با ایران قطع کرد و انتظار داشت که قطر و سایر کشورهای کوچک حوزه خلیج فارس نیز از تصمیم این کشور پیروی کنند، اما قطر با در پیش گرفتن چنین رویه ای مخالفت کرد.

همچنین موضع قطر در مورد ساختار امنیتی خلیج فارس با موضع عربستان سعودی همسو نیست. اگر بخواهیم به علل این تعارضات در سیاست خارجی قطر و عربستان سعودی پردازیم، می توانیم به عوامل زیادی اشاره کنیم؛ به عنوان مثال، عربستان سعودی مخالف مشارکت ایران در ترتیبات امنیتی منطقه است، در حالی که قطر معتقد است ایران باید در تأمین امنیت منطقه مشارکت داشته باشد. سفیر قطر در بنگلادش در این زمینه اظهار داشته است: «تأمین امنیت منطقه خلیج فارس در گروی همکاری و مشارکت کشورهای منطقه و جمهوری اسلامی ایران است.» طبعاً این سیاست

قطر نمی‌تواند خوشایند سعودی‌ها باشد. در مورد تحولات یمن و بحرین هم قطر به‌رغم همراهی با طرح‌ها و ابتکارات شورای همکاری، همزمان نقشی متفاوت برای خود تعریف کرده و مخصوصاً تلاش کرده از چارچوب سیاست‌های تحمیلی عربستان بر شورای همکاری خارج شود. در بحران بحرین هرچند قطر در قالب رویکردهای شورای همکاری مبنی بر حمایت از خاندان آل‌خلیفه پیش رفته، با این حال از اعزام نیروهای نظامی به بحرین (برخلاف عربستان و امارات) خودداری کرده و برخلاف رویکرد کاملاً یک‌جانبه و مداخله‌نظامی سعودی در بحرین رویکردی ملایم‌تر اتخاذ کرده است (اسدی، ۱۳۹۰ الف: ۱۱۷).

حمایت قطر از جنبش اخوان‌المسلمین از موضوعات اصلی مورد مناقشه بین ریاض و دوحه در سال‌های اخیر بوده که موجبات تقابل دو کشور را در موقعیت‌های مختلف فراهم آورده است. بر اساس توافق نوامبر ۲۰۱۳، رهبران شورای همکاری خلیج فارس بر سه موضوع توافق داشته‌اند: فاصله گرفتن همه کشورهای عضو از اخوان‌المسلمین و سیاست‌های این جنبش در سراسر جهان عرب؛ اعمال محدودیت‌های رسانه‌ای شدید علیه شیخ یوسف قرضاوی، روحانی مصری که دیدگاه‌های جنجال‌برانگیزش از دوحه گسترش می‌یابد؛ نهایتاً اینکه دولت قطر باید تحرکات ایران را در کشورهای عضو شدیداً محدود کند. بر مبنای همین توافق، عربستان، امارات و بحرین ادعا کرده‌اند که قطر از طریق حمایت از اخوان‌المسلمین در امور داخلی کشورهای همسایه دخالت نموده و امنیت منطقه‌ای را به خطر انداخته است. در حقیقت این سه عضو شورا به رهبری عربستان سعودی اقدام قطر مبنی بر حمایت از اخوان‌المسلمین را نقض توافق شورا قلمداد کرده‌اند و اعتقاد دارند که قطر اخوان‌المسلمین را به‌عنوان گروهی که از منظر اعضای این شورا متهم به تلاش برای براندازی حکومت‌های پادشاهی منطقه است، تسلیح می‌کند (اختیاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۹).

در همین راستا، مصر به صحنه اصلی تقابل عربستان و قطر تبدیل شده و قطر در دوران حاکمیت اخوان‌المسلمین از آن‌ها حمایت کرده و حدود ۸ میلیارد دلار کمک مالی به دولت مرسى اهدا کرده بود. بنابراین، سه عامل موافقت‌نامه همکاری امنیتی ۲۰۱۱ بین ایران و قطر، موضع قطر در قبال مسئله هسته‌ای ایران و عدم رعایت اصول موافقت‌نامه نوامبر ۲۰۱۳ توسط قطر همواره به‌عنوان عاملی نارضایتی عربستان از سیاست خارجی قطر در قبال ایران مطرح بوده است. موضوع دیگر روابط گذشته و همچنین تلاش‌های اخیر دوحه برای توسعه روابط با ایران است که خشم حاکمان سعودی را دوچندان کرده است. در همین رابطه اعلام آمادگی شیخ تمیم، امیر قطر در ۲۵

فروردین ماه ۱۳۹۳ برای بازدید از ایران و تقویت مناسبات و همکاری‌ها بین تهران و دوحه بر دامنهٔ خصومت بین دوحه و ریاض افزود. این در شرایطی است که قطر همچنین تلاش کرده به لحاظ سیاسی و اقتصادی به عمان به عنوان کشوری که روابط دوستانه‌ای با ایران دارد نزدیک‌تر شود. در این راستا نزدیکی سه کشور در مجموع کفهٔ ترازو را به نفع تهران تغییر می‌دهد و موقعیت ریاض را در منطقه تضعیف خواهد کرد. علاوه بر این طی سالیان گذشته دولت قطر تلاش کرده از رسانه‌های خود برای کنترل نفوذ عربستان در منطقه بهره بگیرد تا به این طریق با زیاده‌خواهی‌های آن کشور مقابله کند (اختیاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳).

شبکهٔ تلویزیونی الجزیره به عنوان جبههٔ رسانه‌ای اخوان المسلمین به طور منظم برنامه‌های انتقادآمیزی دربارهٔ اقدام ارتش مصر و کشورهای عربی حامی آن به ویژه عربستان در تصاحب قدرت پخش می‌کند. سیاست‌های ضد ریاض الجزیره تنها به موضوعات اخیر مصر محدود نمی‌شود. سه سال پیش از این نیز پخش مستند «سوداء الیمامه» دربارهٔ قراردادهای خرید تسلیحات عربستان در شبکه الجزیره موجبات خشم شدید سعودی‌ها را فراهم کرد تا حدی که با پادرمیانی کویت این تنش خاتمه پذیرفت. در این مستند ادعاهای بسیاری دربارهٔ فساد شاهزادگان سعودی از جمله سلطان بن عبدالعزیز، وزیر دفاع آن کشور و برخی فرزندان او در قراردادهای مذکور مطرح شده بود. علاوه بر این، اظهاراتی از سوی حمد بن جاسم، وزیر خارجهٔ قطر، در شبکه‌های اینترنتی منتشر شده که تأکید دارد نظام سعودی به دست قطر سقوط خواهد کرد و قطر سرانجام یک روز وارد قطیف و الشرقیه می‌شود و عربستان سعودی را تجزیه می‌کند. در مجموع اقدامات رسانه‌ای - تبلیغاتی دوحه به ویژه برنامه‌های شبکهٔ تلویزیونی الجزیره باعث شده فضای روابط دو کشور بیش از پیش تیره و اصطکاک بین آن‌ها تشدید شود (همان: ۱۵).

از منظر حاکمان سعودی حمایت قطر از شخصیت‌های مخالف سعودی و اعطای شهروندی به آن‌ها، پشتیبانی مالی از مخالفان آل سعود که در اروپا سکونت دارند، حمایت از گردهمایی‌هایی که توسط سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشر علیه ریاض صورت می‌پذیرد، پشتیبانی از قدرت‌یابی حوثی‌ها در یمن و تلاش برای خریدن وفاداری برخی از سران قبایل و اعضای خاندان سلطنتی سعودی عامل اصلی نگرانی آن‌هاست. مقامات سعودی همچنین بر حمایت قطر از جنبش اسلامی اصلاح طلبان عربستان تأکید می‌کنند که رهبری آن را از سال ۱۹۹۶ سعد الفقیه بر عهده داشت. به همین دلیل ریاض مکرراً هشدار داده روابط خود با دوحه را در صورت تداوم این اقدامات تعلیق

خواهد کرد. در حالی که حاکمان ریاض دوحه را به تحریک و پشتیبانی از معارضان سعودی و فتنه‌انگیزی در کشور خود متهم می‌کنند، متقابلاً قطری‌ها نیز ریاض را به دست داشتن در کودتای ۱۹۹۶ متهم می‌کنند. این اتهامات بر وخامت روابط طرفین افزوده و موجب واکنش‌های بی‌سابقه از سوی طرفین شده که از آن جمله می‌توان به عدم دیدار شیخ تمیم بن حمد آل‌ثانی، امیر جدید قطر از عربستان علی‌رغم انجام سفر دوره‌ای به کشورهای منطقه در سال ۲۰۱۳ اشاره کرد (عمادی، ۱۳۹۶: ۱۴۳).

۶-۱-۲. حمایت‌های قطر از اخوان‌المسلمین

از جمله مصادیق بارز اختلافات ریاض - دوحه موضع‌گیری دو کشور در قبال اخوان‌المسلمین بوده است. پس از تحولات ۲۰۱۱، حمایت قطر از اخوان‌المسلمین از یک طرف و تلاش عربستان سعودی در قرار دادن این گروه در ردیف سازمان‌های نامطلوب در سال ۲۰۱۴ به اختلافات جدی میان دو کشور منتهی شد. تشدید این اختلافات در نشست اعضای شورای همکاری خلیج فارس در ماه مارس ۲۰۱۴ صورت گرفت که در نهایت به خروج سفرای عربستان سعودی، امارات و بحرین از قطر انجامید. اختلاف مواضع دوحه و ریاض در قبال اخوان‌المسلمین زمانی به اوج خود رسید که بندر بن سلطان در جریان نشست پشتیبانی نظامی مخالفان سوری، مشروعیت کشور قطر را مورد حمله قرار داد و متعاقباً اذعان کرد که قطر صرفاً یک منطقه سیصدنفره و یک شبکه تلویزیونی است و نمی‌توان آن را به‌عنوان یک کشور قلمداد کرد (بریموندی، ۱۳۹۸: ۶۰).

۶-۱-۳. توازن رفتار دولت مرکزی قطر با حمایت از شیعیان بحرین و عربستان سعودی

اتهام سعودی‌ها علیه قطر مبنی بر دخالت در امور داخلی و حمایت از شیعیان به‌عنوان مهم‌ترین ابوزیسیون این کشور مهم‌ترین دستاویز سعودی‌ها علیه قطر قلمداد می‌شود. سران سعودی، به‌خصوص محمد بن نایف ولیعهد سابق سعودی، علت تشدید فعالیت‌های شیعیان این کشور و بحرین علیه دولت مرکزی را هم‌صدایی قطر با سیاست‌های حمایتی جمهوری اسلامی ایران در قبال شیعیان منطقه می‌داند. رفتارهای دولت سعودی با اقلیت شیعیان این کشور همواره از منطبق اقتدارگرایی منبعث بوده در حالی که روابط قطر با اقلیت شیعیان خود همواره مبتنی بر سازش، احترام و مدارا بوده است (فروزان و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۴).

۶-۱-۴. نقش ژئواکونومی در رقابت‌های قطر و عربستان

رقابت و تنش سال‌های اخیر بین عربستان سعودی و قطر موضوعی ریشه‌دار بوده که نباید دلایل آن را صرفاً در مسائل هویتی، ایدئولوژیکی و سیاسی جست‌وجو کرد. مهم‌ترین وجه رقابت‌های این دو کشور ناشی از انگیزه‌های ژئوپلیتیکی متأثر از پویایی‌هایی ژئواکونومیک است. اولین نشانه این رقابت‌ها از سال ۱۹۹۵ و در نتیجه اختلافات طولانی بر سر منابع گاز طبیعی به وجود آمد. از همان زمان گاز طبیعی به‌عنوان مهم‌ترین پیشرانۀ رقابت‌های دو کشور محسوب شده است. از این‌روست که تنش‌ها و رقابت‌های عربستان و قطر که حالتی پنهان و بالقوه داشت با صدور اولین محموله گاز طبیعی قطر از میادین شمالی به حالت بالفعل یا علنی تبدیل شد. این امر موجب شد به تدریج رقابت قطر و عربستان با محوریت انرژی، ابعادی منطقه‌ای و بین‌المللی بیابد. با وجود این، پیش از تشدید تنش‌ها رویکرد قطر همراهی با خواسته‌ها و مطالبات کشورهای حوزه خلیج فارس بود که شاهد این ادعا، خطوط لوله احداثی قطر بین دیگر همسایگان است. برای مثال، پروژه خط لوله دلفین یک شبکه خط لوله گاز طبیعی است که قطر، امارات و عمان را به هم متصل می‌کند. همچنین طرح احداث خط لوله بین‌المللی برای صادرات به کشورهای کویت، بحرین و پاکستان از دیگر طرح‌های مهم در این حوزه بود؛ اما در نهایت، ابعاد رقابت با موضوعات تنش‌زا بر همکاری‌های احتمالی سایه افکنده و هرگونه همکاری در این خصوص را ناکام می‌گذارد (پوراحمدی و حسینی کرانی، ۱۳۸۸: ۱۲۷).

۶-۲. عوامل همگرایی سیاست خارجی قطر و عربستان

تا پیش از بحران سال ۲۰۱۷ میان دوحه و ریاض، غالب سیاست‌های اقتصادی و نظامی این دو کشور روندی پوششی و همگرا داشته است؛ به این صورت که قطر در بسیاری از رویدادهای منطقه ادامه‌دهنده سیاست‌های عربستان سعودی و گاهی مجری آن‌ها بوده است.

۶-۲-۱. وحدت دوحه - ریاض در بحران سوریه

با آغاز موج ناآرامی‌ها در سوریه، قطر از نخستین حامیان این ناآرامی‌ها بود و نیز اولین کشوری بود که سفیر خود را برای اعتراض از سوریه فراخواند و سفارت سوریه را به اپوزیسیون این کشور تحویل داد و آن‌ها را به رسمیت شناخت. همچنین قطر از مهم‌ترین کشورهایی بود که مباحث مربوط به تحریم‌های سوریه را به میان کشید و پس از آن هم به حامی اصلی مداخله نظامی در این کشور بدل شد. مواضع عربستان سعودی در قبال بحران سوریه به‌رغم اشتراکات فراوان با قطر اما به

شدت موضع این کشور نبود. به بیان دیگر، عربستان سعودی پس از یک سال رسماً مواضع خصمانه خویش را در قبال دولت اسد اعلام و از طیف‌های مخالف دولت مرکزی سوریه حمایت کرد (مگوایر، ۱۳۸۹: ۱۰۵).

۲-۲-۶. همکاری وسیع قطر و عربستان در بحران عراق

محور عربستان- قطر پس از سقوط صدام حسین در سال ۲۰۰۳ یکی از مهم‌ترین کانون‌های تفرقه‌افکنی و ناامنی در عراق بوده است. مواضع مشترک ریاض- دوحه در قبال عراق نیز به‌سان سوریه بوده، با این تفاوت که محور فعالیت‌ها و اقدامات قطر به‌مراتب بنیادی‌تر و مخرب‌تر بوده است. قطر با هدف تحقق اسلام اخوانی در عراق و گسترش مرزهای ایدئولوژیکی با ترکیه از یک سو و توسعه خطوط انتقال لوله‌های نفت و گاز از عراق به اروپا مواضع خصمانه خویش را علیه دولت مرکزی عراق اعلام داشته است. از سوی دیگر، قطر به طرق مختلف سعی در ایجاد شکاف‌های عمیق ایدئولوژیکی میان شیعیان و اهل سنت در کشور عراق داشته که این مسئله را می‌توان به حمایت‌های کلان اقتصادی قطر از طیف‌های اهل سنت عراق، القاعده عراق و دیگر جنبش‌های ضد دولتی این کشور آشکارا مشاهده کرد. در همین راستا محور ریاض- قطر با حمایت‌های مالی از مخالفان در استان‌های سنی‌نشین، اقدام به مخالفت با دولت مرکزی کردند (مگوایر، ۱۳۸۹: ۹۸).

۳-۲-۶. همپوشانی سیاست‌های عربستان و قطر در قبال بحران یمن

درخصوص مواضع دو کشور قطر و عربستان در قبال بحران یمن باید به این مسئله مهم اشاره کرد که در ابتدا طرفین مواضع کاملاً همسو در قبال بحران یمن نداشته‌اند. قطر به‌سبب وجود اخوان‌المسلمین یمن با عنوان حزب‌الاصلاح، اصول روابطی مبتنی بر حمایت‌های ضمنی از انصارالله یمن داشته است؛ زیرا انصارالله اصول روابطی مبتنی بر احترام متقابل با حزب اخوان یمن داشته است. از سوی دیگر، مواضع خصمانه دولت منصور هادی که با حمایت‌های علنی سعودی‌ها همواره مواضع خصمانه‌ای علیه اخوان‌المسلمین داشته‌اند، در این نوع از حمایت‌ها تأثیر بسزایی داشته است. با وجود این، قطر به‌صورت موقت از جنگ چهارم حوثی‌ها در سال ۲۰۰۴ متوجه تهدید شیعیان در تحولات داخلی یمن شده و بر همین اساس، در راستای اضمحلال قدرت حوثی‌ها و تضعیف نفوذ ایران در منطقه، همسو با عربستان، جنگی تمام‌عیار علیه شیعیان زیدی یمن ایجاد کرده است (عالیشاهی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۶).

۷. نتیجه‌گیری

تحلیلگران سیاست خارجی در مورد ماهیت سیاست خارجی قطر بحث‌هایی را مطرح می‌کنند. برخی معتقدند که قطر سیاست خارجی خود را به دور از هرگونه نفوذ ایدئولوژیک به اجرا درآورده و صرفاً در پی کسب منافع و دستاوردهای ژئوپلیتیک در منطقه است. ولی عده‌ای دیگر معتقدند که سیاست خارجی قطر با شکلی از تفکرات اسلام سنی هدایت می‌شود و به‌طور فعالانه در پی توانمندسازی پیروان این مذهب در سراسر دنیای اسلام است و البته شاید حقیقت بین این دو نظریه قرار گرفته باشد؛ زیرا قطر اجباراً می‌بایست موازنه‌ظریفی را در سیاست خارجی خود رعایت کند.

شواهد و قرائن نشان می‌دهد قطر طی دهه اخیر تلاش کرده خود را به‌عنوان یک بازیگر فعال و مهم منطقه‌ای معرفی و در تحولات منطقه نقش مؤثری ایفا کند. این کشور به‌عنوان یک بازیگر نوظهور به‌گونه‌ای عمل کرده که ضمن حفظ و توسعه روابط خود با ایران، که طی دوران پس از تحریم‌های عربی علیه قطر توسعه چشمگیری یافته، به عربستان سعودی نیز به‌عنوان تنها کشوری که با قطر مرزهای زمینی دارد و از نفوذ قابل توجهی در شورای همکاری خلیج فارس و اتحادیه عرب برخوردار است، مناسبات مطلوبی داشته باشد. عربستان سعودی سطح نفوذ و قدرت منطقه‌ای خود نسبت به قطر را در تحریم‌های ۲۰۱۷ علیه دولت قطر به‌خوبی نشان داد و در این مورد هر چند قطر توانست با بهبود روابط خود با ترکیه و ایران تا حدود زیادی از آثار سوء این تحریم‌ها بکاهد، اما کشورهای زیادی از عربستان تبعیت کردند. از سوی دیگر قطر با توجه به سیاست منعطفانه خود در رابطه با کشورهای منطقه، هیچ‌گاه از در تخاصم با تهران درنیامده و همواره در پی مصالحه بوده است.

یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های سیاست خارجی قطر ارتباط نزدیک و ایجاد موازنه با قطب‌های مخالف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در خاورمیانه شامل ایران، حماس و اخوان المسلمین از یک طرف و عربستان سعودی، اسرائیل و آمریکا از طرف دیگر بوده است؛ به‌گونه‌ای که از جمله دلایل ایجاد تنش در روابط عربستان سعودی و قطر، ایجاد این تعادل در سیاست خارجی قطر به‌خصوص در زمینه نزدیکی به ایران بوده است. در حال حاضر، با توجه به عواملی همچون موقعیت ژئوپلیتیکی قطر، وسعت کم، جمعیت اندک و وضعیت پرتنش و آناشیک منطقه خاورمیانه، بهترین راهبرد قطر در روابط با جمهوری اسلامی ایران و عربستان سعودی ایجاد یک موازنه البته متمایل به

عربستان است. بنابراین، تصمیم‌گیرندگان سیاست خارجی قطر می‌کوشند استراتژی‌هایی را در عرصه سیاست خارجی اتخاذ کنند که به نزدیکی بیشتر به عربستان همراه با تأمین رضایت نسبی ایران در تحولات منطقه‌ای منتهی شود. در همین راستا، اگرچه شاهد بودیم که اتخاذ سیاست مستقل از ایران و عربستان در قبال بحران سوریه باعث نزدیکی مواضع این کشور به ترکیه شد، اما واقعیت آن است که عربستان و ایران همسایگان مهم قطر هستند و این امر برقراری سطحی از روابط با تهران و ریاض را اجتناب‌ناپذیر می‌کند و دوحه چاره‌ای جز پذیرش الزامات و تحدیدات ژئوپلیتیکی ندارد. به این نکته نیز باید اشاره کرد که تغییر در مناسبات ایران و عربستان و از سرگیری روابط آن‌ها می‌تواند به‌عنوان متغیر بسیار مهمی در تقویت سیاست موازنه‌سازی قطر بین ایران و عربستان واقع شود و تأثیر قابل توجهی بر نوع سیاست‌گذاری‌های دوحه در رابطه با تهران و ریاض داشته باشد.

منابع

فارسی

- احمدیان، حسن؛ محمد، زارع. (۱۳۹۰). «استراتژی عربستان در برابر خیزش‌های جهان عرب». *ره‌نامه سیاست‌گذاری سیاسی، دفاعی و امنیتی*، ۲(۴)، ۷۵-۹۸.
- اختیاری امیری، رضا؛ رشیدی، احمد؛ محمدی، محمدرضا. (۱۳۹۸). «تحلیل بهترین انتخاب سیاست خارجی قطر در قبال ایران و عربستان سعودی در چارچوب نظریه بازی». *پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، ۹(۳)، ۱-۳۳.
- اسدی، علی‌اکبر (۱۳۹۰ الف). «سیاست خارجی قطر و تحولات عربی؛ مبانی و مؤلفه‌ها». *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۱۲(۴۷)، ۸۹-۱۱۸.
- اسدی، علی‌اکبر (۱۳۹۰ ب). «نقش قطر در خیزش‌های مردمی جهان عرب: ظرفیت‌ها و محدودیت‌ها». *ره‌یافت سیاست‌گذاری*، ۲(۳)، ۱۰۵-۱۲۴.
- بریموندی، محسن. (۱۳۹۸). *جایگاه جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی قطر*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره).
- پوراحمدی، حسین؛ حسینی کرانی، سید رسول. (۱۳۸۸). «ژئوپلیتیک کشورهای نفتی خلیج‌فارس و چالش‌های جهانی شدن اقتصاد ایران و عربستان». *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۵(۱۴)، ۱۰۲-۱۳۶.
- جالینوسی، احمد؛ طباطبایی، یگانه سادات؛ البرزی، هنگامه. (۱۳۹۴). «نقش آفرینی قطر در منطقه خلیج‌فارس با توجه به مناقشات اخیر خاورمیانه». *بیداری اسلامی*، ۴(۸)، ۹۲-۱۲۶.

- ربیعی، حسین؛ حیدری، جهانگیر. (۱۳۹۳). «تحلیل عوامل مؤثر بر پویای ژئوپلیتیک قطر و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران». *مطالعات سیاسی جهان اسلام*، ۳(۱۲)، ۳۷-۶۶.
- زیباکلام، صادق؛ ایزدی دستگردی، رؤیا؛ اسدزاده، پیمان. (۱۳۸۲). «سیاست خارجی قطر با تأکید بر روابط دوحه-ریاض: برآورد فرصت‌ها و تهدیدات برای جمهوری اسلامی ایران». *اولین همایش بین‌المللی محیط‌زیست و ژئوپلیتیک خلیج فارس*.
- سهرابی، عبدالله. (۱۳۹۲). *قطر: دوره جدید مباحث کشورها و سازمان‌های بین‌المللی*. تهران: مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی.
- عالی‌شاهی، عبدالرضا؛ مسعودنیا، حسین؛ فروزان، یونس. (۱۳۹۶). «بررسی روابط سیاسی قطر و عربستان سعودی؛ از تبیین همگرایی تا گسست سیاسی (از بیداری اسلامی تا بحران قطع روابط سیاسی در ژوئن ۲۰۱۷)». *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۷(۲۴)، ۴۹-۷۲.
- عمادی، سید رضی. (۱۳۹۶). «تنش در روابط عربستان و قطر: ریشه‌ها و پیامدها». *شبکه مطالعات سیاست‌گذاری عمومی*، ۳۳۰۰۳۲۷.
- عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۸۶). *امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در فرایند جهانی شدن*. تهران: نی.
- فروزان، یونس؛ عالی‌شاهی، عبدالرضا؛ محمددوست، علی. (۱۳۹۶). «تبیین دلایل واگرایی در روابط سیاسی عربستان سعودی و قطر». *فصلنامه امنیت پژوهی*، ۱۹(۵۹)، ۵-۲۸.
- قوام، عبدالعلی. (۱۳۹۲). *اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل*. تهران: انتشارات سمت.
- کامروا، مهران. (۱۳۸۸). *خاورمیانه معاصر: تاریخ سیاسی پس از جنگ جهانی اول*. ترجمه محمدباقر قالیباف و سیدموسی پورموسوی، تهران: انتشارات قومس.
- مگوایر، توماس. (۱۳۸۹). «استراتژی شفافیت قطر: قدرت‌یابی منطقه‌ای یا هژمونی غربی؟» ترجمه علی‌اکبر اسدی، *پژوهش‌نامه سیاست خارجی*، ۲.

References

- Ahmadian, H.; Zare, M. (2011). "Saudi Arabia's strategy against the uprisings of the Arab world". *Policy Quarterly*, 2(4), 75-98. [In Persian].
- Alishahi, A.; Masoudnia, H. & Forouzan, Y. (2017). "Studying political relations between Qatar and Saudi Arabia. From explaining convergence to political gap (from the Islamic awakening to the crisis cut off political relations in June 2017)". *Strategic Studies of public policy*, 7(24), 49-72. [In Persian]. https://sspp.iranjournals.ir/article_28601.html?lang=en
- Asadi, A. A. (2011). "Qatar's foreign policy and Arab developments; Basics and components". *Islamic World Strategic Studies Quarterly*, 12(47), 89-118. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/477455/fa>
- Asadi, A. A. (2012). "Qatar's role in popular uprisings in the Arab world: capacities and limitations". *Policy approach chapter*, 2(3), 105-124. [In Persian].
- Brimondi, M. (2018). *The position of the Islamic Republic of Iran in Qatar's foreign policy*. Master's thesis, Ayatollah Boroujerdi University. [In Persian].

- Cooper, A. F. & Momani, B. (2011). "Qatar and Expanded Contours of Small State Diplomacy". *The International Spectator*, 46(3), 113-128. <https://doi.org/10.1080/03932729.2011.576181>
- Einhorn, R. & Nephew, R. (2016). "The Iran nuclear deal: Prelude to proliferation in the Middle East?" Available at: <https://www.brookings.edu/articles/the-iran-nuclear-deal-prelude-to-proliferation-in-the-middle-east/>
- Ekhtiari Amiri, R.; Rashidi, A. & Mohamadi, M. R. (2019). "Analyzing the Best Choice of Qatar Foreign Policy towards Iran and Saudi Arabia in the Framework of Game theory". *Quarterly Journal of Political Research in Islamic World*, 9(3), 1-33. [In Persian]. <http://priw.ir/article-1-840-en.html>
- Emadi, S. R. (2016). "Tension in Saudi-Qatar Relations: Roots and Consequences". *Public policy studies network*. 3300327. [In Persian].
- Forozan, Y.; Alishahi, A. R. & Mohammad Doost, A. (2016). "Explaining the reasons for divergence in political relations between Saudi Arabia and Qatar". *Journal of Security Research*, 16(59), 5-28. [In Persian]. <http://noo.rs/vpgNK>
- Fulton, W. & Wellman, A. F. (2011). "Oman-Iran Foreign Relations". *American Enterprise Institute*, 21 July 2011.
- Hey, J. A. K. (2003). *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Jalinosi, A.; Tabatabaei, Y. S. & Alborzi, H. (2015). "The role of Qatar in the Persian Gulf region due to the recent conflicts in the Middle East". *Journal of Islamic Awakening Studies*, 4(8), 92-126. [In Persian]. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225645.1394.4.8.5.7>
- Maguire, T. (2010). "Qatar's Transparency Strategy: Regional Empowerment or Western Hegemony?" Translated by Asadi, A. A., *Foreign Policy Research Paper*, 2. [In Persian].
- Pour-ahmady, H. & Hosseini Karani, S. R. (2009). "The Geopolitics of the Oil-rich Countries of the Persian Gulf and Defiance of Globalization: (Iran, Saudi Arabia, Kuwait, United Arab Emirates, Qatar and Iraq)". *International Geopolitics Quarterly*, 5(14), 102-136. [In Persian]. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.17354331.1388.5.14.5.8>
- Qavam, A. (2012). *Principles of foreign policy and international politics*. Tehran: Samt Pub. [In Persian].
- Rabi'i, H. & Heydari, J. (2015). "Analysis of the Factors Affecting On the Processes Geopolitical Of Qatar and National Security of Iran". *Political studies of Islamic world*, 3(12), 37-66. [In Persian]. https://psiw.journals.ikiu.ac.ir/article_617.html
- Sohrabi, A. (2013). *Qatar: the new period of discussions of countries and international organizations*. Tehran: Center for International Education and Research. [In Persian].
- Vital, D. (1967). *The Inequality of States: a Study of Small Powers in International Relations*. Oxford: OUP.
- Vital, D. (1971). *The survival of Small States: Studies in Small Power / Great Power Conflict*. Oxford: OUP
- Zibakalam, S.; Izadi Dastgerdi, R. & Asadzadeh, P. (2003). "Qatar's foreign policy with an emphasis on Doha-Riyadh relations: assessment of opportunities and threats for the Islamic Republic of Iran". *The first international conference on the environment and geopolitics of the Persian Gulf*. [In Persian].